

ADLANDIRMA VE ANLAMLANDIRMA

(Sayfa 52-63)

Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ

Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü

ahmet.akcatas@usak.edu.tr

ORCID -ID:0000-0002-6611-0259

Öz

Adlandırma ve anlamlandırma, dili meydana getiren iki işlemdir. Dil felsefesinin kurucusu Kripke, yaptığı araştırmalarla dilin anlamlandırma sistemi üzerine önemli sonuçlara ulaşmıştır. Bu bölümde anlamlandırmanın karşısına adlandırma konularak; bu konular, dilin iki boyutu olarak ele alınmıştır. Anlamlar, adlara yüklenerek anlamlandırma; anlamlar için sözcükler görevlendirilerek adlandırma gerçekleşir.

Anahtar Kelimeler: Anlam, Adlandırma, Anlamlandırma, Ad

ONOMATHESIS AND SENSE-MAKING

Abstract

Onomathesia and sense-making are two operational concepts which originate a language. Kripke, the founding father of the philosophy of language had important findings on the sense-making system of languages with his studies. In this chapter onomathesia is put across sense-making, and these concepts are addressed as two dimensions of the language. Sense-making is occurred by loading meanings on names, and onomathesia by deploying words for meanings.

Key words: Meaning, Onomathesis, Sense-Making, Name

Adlandırma ve Adbilimi

İnsan, kendini tanımak, tanıtmak ve dünyadaki nesnelere algılamak için sözcüklerle şifrelemeler yapar. Buna adlandırma denir. Bu işlem; kişi, dil ve kültür tarafından belirlenir.

“Adlandırma, insanın duygularıyla ilgilidir. Bilme isteğinin sonucu olarak adlandırma yapılmıştır. Merak içgüdü, nesnelere adlandırma sonucunu doğurmuştur. İnsan bildiği nesneye, varlığa hükmetmiş, bilmediklerine yabancılaşmıştır. İnsan, önce kendini, sonra yakın çevresini tanımış ve adlandırmıştır. Böylece ortaya çıkan adlar, nesnelere birbirinden ayırmıştır. Ortaya çıkan adlar, kişileri, şeyleri anlatmaya, tanımaya, açıklamaya, bildirmeye başlamıştır.” (TDK 2011, 23) “Ad, varlığın simgesi, sözcüğü veya göstergesi değil; onun gerçek bir parçasıdır. Yani ad, insan için varlığın kendisidir. İnsan var olan şeyleri adı vasıtasıyla bilir.” (Ayaz 2010, 4)

Her nesnenin en az bir adı vardır ve bu, dilde anlaşma için bir ön şarttır. Kutsal kitaplara göre önce “adlar ilk insana öğretilmiştir.” Nesnelere ad verme, onları bilmeyi sağlar. Bu biliş de nesnelere üzerinde egemenlik kurmayı sağlamıştır (Bakara 31-32).

“İnsan kişilere, nesnelere, duygularına, doğaya, hayvanlara, yaşadığı yere, coğrafi şekillere, hissettiği, duyumsadığı, gördüğü her şeye ad verir. Bu adlandırmaları neye göre, niye, nasıl, neyden etkilenecek yaptıkları önemli bir konudur. Adlandırma insanın tarihsel, kültürel, psikolojik, ekonomik, görsel ve algısal birçok kavramıyla çok yakından ilgilidir. İşte insanın ad verme sürecindeki eğilimlerinin sebep-sonuç ve çıkarımlarını inceleyen bilim dalı adbilimdir.” (Ayaz 2015, 1)

“Adbilim (onomastik), genellikle her dilde özel ad sayılan öğeler üzerinde duran ve özel adları köken bilgisi, tarihsel gelişme yönünden ve çeşitli dil ve kültür sorunları açısından inceleyen bilimdir.” (Aksan 2013, 91) “Ad bilimi canlıların, nesnelere ve kavramların, kısacası çevremizde gördüğümüz ve algıladığımız her şeyin adıyla ilgilenen bilim dalıdır.” (Sakaoğlu 2001, 9)

Adlandırma - Anlamlandırma İlişkisi

Bu bilgiler ışığında adlandırmaya, bir bakıma “anlamlandırma işidir” denebilir. İşte bu bağlamda “adlandırmanın nasıl yapıldığı” üzerinde durulmalıdır. Adlara anlam yüklemenin ölçüleri, farklı alanlarda, farklı şekillerde yapılır. Türkiye Türkçesinde adlarda anlamlandırmanın nasıl yapıldığını anlamak için, “dilimizin

felsefesini, mantığını bilmemiz ve anlamamız gerekir. Ad - anlam ilişkisi, bağlamla ilgilidir. Sözel dil mantığı, bağlam alanında kavramdan sözcüğe giden bağlantıları çözümler.” (Revonsuo 2016, 22),

“Sistemik felsefe, çeşitli tekniklerle anlama uygun adı belirler. O zaman ad mı anlam kazanır? Yoksa anlam, kendisini somutlaştıracak adı mı bulur? Bu iki seçenek incelenerek, adların nasıl anlamlandırıldığı çözülebilir. Sesten metinlere işleyen dil sistemi, anlamlandırma süreçlerinde farklı bağlam alanlarında çalışır. Acaba hiç anlamını bilmediğimiz bir adı, bu sistem içinde anlayabilir miyiz? Yabancı dil eğitiminde bu konuda tez çalışmaları vardır. Addan anlama, anlamdan ada kurulan bağların analizi, bize bu konudaki sorulara cevap olacaktır.” (Soames 2003, 33)

“Kimyada **Adlandırma**: Element ve bileşiklerin kimyasal formül veya sembollerle, bazı sistemik yöntemlere göre adlarının yazılmasıdır.” Kimyada formül, sembol kullanıldığı gibi dildeki diğer adlarda da formül ve sembol niteliğindeki adlar kullanılır. Değerli bir kavram ve anlam, yeniden adlandırılabilir ve sonra başka bir şekilde anlamlandırılabilir. Böylece zihindeki düşünce, yeniden yapılandırılabilir. Örneğin basın, toplumu yönlendirmek ve düşüncelerini değiştirmek için bu şekilde sözcüklerin anlamlarıyla oynar. Örneğin *cinayet* ve *dayak* adlarının anlamlarını *darp* sözcüğünde birleştirerek, toplumun değerlerini değiştiren bir yeniden adlandırma yapmıştır.” (Shaffer 2005, 57)

Adlandırmanın başka bir boyutu, tanımlamadır. Sözlükte adın tanımlanması yapılırken, tanım cümlesiyle anlamlandırma yapılır. Tanım cümlesiyle onun tanımladığı ad, eş anlamlı olmak zorundadır. Tanım, sözcük düzeyinde ve cümle düzeyinde olmaktadır. Sözlüklerde yapılan ad tanımları, sözcüklerin doğru anlam yükü kazanması bakımından önemlidir. (Demir 210, 21)

Sözlüklerde “tanım: Bir ismin neyi gösterdiğini veya bir şeyin ne olduğunu belirten cümle, tarif.” şeklinde tanımlar (Pedagoji Sözlüğü 1994). Bu bağlamda tanım cümlesi, “bir durumu veya bir kavramı adlandırmak, onun başka bir durum veya kavramla denkliliğini vurgulamak amacıyla oluşturulan isim cümlesi” biçiminde tarif edilebilir.” (Demir 2007) Bu bakımdan tanım cümleleri adlara genel/özel, özel/nesnel anlamlar da yükleyebilir:

Genel/Nesnel Ad Tanımı: “Ağaç tek gövdesi bulunan beslenmesini yan köklerden sağlayan türlerine göre dört beş metreye kadar uzayabilen bir bitkidir.” cümlesinde “ağaç” adını tanımlayan tanım cümlesi, adın anlamlandırmasını yapmıştır.

Özel/Öznel Ad Tanımı: “*Padişah, Tanrının gölgesidir.*” (Begil Oğlu Ermen’in Boyu, 187)

Yukarıdaki ilk tanım cümlesinde “ağaç” adının herkes için geçerli olan sözlük tanımı yapılırken, ikinci cümlede “padişah” adının hikâyenin yazarına ait özel tanımı yapılmıştır. Bazen bir yazar veya şairin eserindeki özel tanım, dilin tamamına mal olarak, kişisel tanım genel tanıma dönüşür. Böylece sözlük anlamda da yan anlam oluşması gerçekleşebilir:

“Sanat, hayatı yüceltme ve daha anlamlı kılma çabasıdır.” cümlesinde “sanat” adı yazarın tanımlamasıyla yeni bir sözlük anlamı kazanmıştır.

Adların terim sözlüklerinde tanımlanması, özel anlamlandırmalara örnek olabilir. Hukukta ceza, “suç işleyen kimsenin ıslahını sağlamak için devletin kanunla belirlediği ve hükümlerle tatbik ettiği tedbirler.” olarak tanımlanır (at gözlüğü web sözlüğü). “ceza” Arapça bir sözcüktür. “iyi veya kötü olabilen bir karşılık” manasına gelir. Ancak Türkçede ise sadece kötülöklere verilen bir karşılık olarak kullanılmaktadır.

“Adlandırmanın anlam yükü, bazen bir gönderim ile gerçekleşir. Rol ve Gönderim Dilbilgisi, adlarla gönderim yaptıkları kavram ve varlıkla bağların nasıl kurulduğunu inceler. Sözcük üzerinde anlam görevlendirmesi yapılarak ona rol biçilmesi işleyişi, gönderim ile yapılır.” (Aydın 2011, 151) “Gönderim öğeleri, anlamsal yorumlarını bir diğer öğeyle kurdukları gönderim ilişkisi yoluyla kazanır.” (Özkan 2004, 171-172)

“-Durun, ben şimdi indiririm o **yaramazı** oradan dedi. Bir **kedî** ciğeri görecek de inmeyecek ha?”

“*Kedi Ağaca Çıktı* adlı metinden alınan bu örnekte 41. tümcedeki *o yaramazı* sıfat öbeği, 42. tümcede söylenecek olan *kedî* sözcüğüne gönderimde bulunarak *yaramaz* ismine kedi anlamı yüklemektedir. Yine Adolf Hitler’i kastederek metin içinde *diktatör* diyen birisi, bu sözcükle Hitler’e gönderim yaparak *diktatör* adına Adolf Hitler anlamı yüklemiş olur.” (Aydın 2012)

“Adın gönderimi, bazen zorunlu bir gerçekliğe, bazen olası bir gerçekliğe gönderim yapar. *Fatih* adı, İstanbul’u feth eden Sultan Mehmet’e gönderim yaparken Türkçe için zorunlu bir gerçeklik anlamı kazanmıştır. Ama ‘*Hırsız* eve girmiş.’ cümlesindeki *hırsız* ismi olası bir gerçekliğe gönderim yapmaktadır. Çünkü bu ismin kime gönderim yaptığı bilinmemektedir.” (Kripke, 94)

“Modern mantıkçıların ve dilbilimcilerin bağlamında nesneye semantik içerikten yoksun bir şekilde gönderme yapan birer *işaret* olan adlar, bazen mitik-büyüsel bağlamda oldukça etkin bir roller oynayabilir.” (Yalçın 2019, 43) “Anlam olarak varlığın özelliklerinin ad içinde bulunması, adlandırmada dikkate alınabilir. Adların işlevi, sahiplerine işaret eden soyulmuş birer etiket olmanın çok ötesindedir. Ad, atandığı şeye hayat veren semantik bir içeriğe sahiptir.” (Gören, 80) “Örneğin Anadolu’da erkek çocuğu olmayan, hep kız çocuğu doğanların son kızlarının adını *Döndü* koymaları ve sonraki çocuğun erkek olacağı inancı, böyle bir ad verme geleneğidir. Veya *Yiğit* adı verilen çocuğun cesur biri olacağına inanma da, yine adlandırmanın metafizik gücü inancının yansımasıdır. Boğaç Han hikâyesinde çocuğa bir kahramanlık yapınca, gösterdiği başarıya uygun ad verme geleneği de, semantik içerikli adlandırmaya başka bir örnektir.” (Speaks 2005, 80)

Kripke’nin konferanslarında tanıttığı ad kuramı, “adların nasıl anlam kazandığını formüleştirmiştir. Bu kurama göre adlar şu şekilde anlam kazanır:

- (1) Her ad veya ‘X’ belirleyici ifadesiyle örtüşen, bir özellik kümesi vardır, yani A ‘ ϕ X’ olduğuna inanır koşulunu sağlayan bu ϕ özellikleri ailesi,
- (2) Özelliklerden birinin veya bir kaçının birlikte, A tarafından bazı bireyleri eşsiz olarak ayırt ettiğine inanılır.
- (3) ϕ ’lerin çoğu veya ağırlıklı çoğu, tek biricik y nesnesince karşılanırsa o zaman y, ‘X’in göndergesidir.
- (4) Eğer bildirim hiçbir tek nesneyi vermezse, ‘X’ gönderimde bulunmaz.
- (5) ‘Eğer X varsa, o zaman X, ϕ ’lerin çoğuna sahiptir.’ cümlesi, konuşucu tarafından apiriori (önerme, yani deneyle kanıtlanamayacak olgu, deneyden ve tecrübeden bağımsız olarak, başından ve peşinen doğru olan, doğru kabul edilen) olarak bilinir.
- (6) ‘eğer X varsa, o zaman X, ϕ ’lerin çoğuna sahiptir.’ cümlesi, zorunlu bir gerçeği (konuşucunun lehçesinde) ifade eder.” (Kripke 2005, 91)

“Adlandırma, bazen nesnenin bir özelliğinin ada dönüştürülmesi şeklinde olabilir. Türkçede sıfat tamlamasının isim kısmı düşerek varlığın sıfatının adlaşması şeklinde bu olay gerçekleşir: zengin adam > zengin (adam ϕ) = zengin “Zenginlerimiz yardım etti.” (Yalçın 2019, 56)

“Adların anlamlandırılması, hayat veya tarih sürecinde zamana yayılır. Başta mantık ilgisi olmayan rastgele verilmiş bir ad, tarihi süreç içinde yeni anlamlandırmalar geçirebilir. Örneğin ‘Ankara’ ismi verildikten yıllar sonra ‘Türkiye’nin başkenti’ anlamını kazanmıştır. Adların çok anlamlılık kazanması olayı da böyledir. Yine aynı şekilde adın yan anlamlar kazanması da söz konusudur. Anlam daralması, anlam daralması, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi olayları ile değişik süreçlerden geçen adların değişik anlamlandırma şekilleri olabilir.” (Boz 2020, 39)

“Çok anlamlılık, bir sözcük için birçok anlamlandırma yapılmasına imkân verir. Aktarmalar, somutlaştırma, benzetmeler ile bir gösterenin birçok gösterilen belirtmesi, sözcüklerin birden çok kavramı anlatabilir hâle gelmelerine çok anlamlılık denir. Türkçenin en eski zamanlarından beri devam eden bu dil olayı; işlendikçe, farklı alanlarda ürünler verdikçe sözvarlığındaki gelişmeye ve kullanım sıklığına bağlı olarak sözcüklere yeni anlamlar yüklenir ve çok anlamlılıkta da artış olur. Daha az sözcük ile daha çok kavramın anlatılır hale gelmesi, dilde ekonomiklik ilkesinin bir göstergesidir. *Türkçe Sözlükte* isim görevindeki *dalga* sözcüğünün 11, *damar* sözcüğünün 7, *etek* sözcüğünün 7, *gömlek* sözcüğünün 9, *kamp* sözcüğünün 5, *nişan* sözcüğünün 6, *tekne* sözcüğünün 6 değişik anlam ve kullanımının olması, sözcüklere yeni anlamlar yükleme şeklinde ne kadar çok anlamlandırmanın olduğunu gösterir.” (Baykan 2017, 8)

“Değişik etkenlerle bir göstergenin yansıttığı temel anlamının yanı sıra yeni yeni kavramları da anlatır durumda olmasına çok anlamlılık (polysemy) adı verilir.” (Aksan 2016, 89) “Bir gösterge, yeni anlamlar yüklendikçe, yeni kavram alanları oluşur. Bu sistem, dilin ekonomikliğini ve eskiliğini de gösterir. Böyle aynı sözcüğün farklı anlamlar yüklenmesi, dilin anlatım kuvvetini ifade eder. Sözcükler, kullanıldıkça eskir, yıpranır ve güçlenir. Türkçenin mevcut en eski metinleri olan yazıtlardaki soyut sözcüklerin varlığı, bunu kanıtlar niteliktedir.” (Baykan 2017, 9)

“Bir sözcüğün birçok anlamlar bildirme niteliği. Bir sözcükte temel anlamla bağlantılı birden çok anlamın bulunması; bir sözcüğün, anlam gelişmesi yoluyla, asıl anlamı ile olan ilişkisini kaybetmeden yeni anlamlar kazanmasına çok anlamlılık (polysemy) denir.” (birçok bilgi). “Başta bir kavramın simgesi durumundaki gösterge, kolay ve etkili anlatım amacıyla, aktarmalar ve kullanım sıklığının artmasıyla her dilde, ilişkili, yeni kavramları da anlatır hale gelir. Çok anlamlılık örneklerinde gösterge, temel anlamı kaybetmez ve yan anlamlar kazanır. Zamanla bazı anlamlar unutulur veya yan anlamlar kazanılır. İnsandan doğaya aktarmayla, her dilde sözcükler yeni anlamlar kazanabilir.” (Baykan 2017, 9) “Göndergelerin, adlandırılan nesnelere biçim, durum ve

işlem bakımından yakınlıkları, göstergelerin anlamları arasındaki yakınlığı doğurur, bu da çok anlamlılığa yol açar.” (Aksan 2015, 190) görüşü de önemlidir.

Çok Anlamlı Sözcüklerin Anlam Çerçevesi

Temel (Gerçek) Anlam

“Temel anlam, bir sözcüğün ortaya çıkış nedeni olan, akılda uyandırdığı ilk anlamdır. Bağlamdan bağımsız tek başına kullanıldığında Sözcüğün akla ilk gelen anlamıdır. Türkçede *gün* sözcüğünün temel anlamı *yeryuvarlığının kendi eksenini çevresinde bir kez dönmesiyle geçen yirmi dört saatlik süredir, kanat sözcüğü kuşlarda ve kimi böceklerde uçmayı sağlayan organdır, sonsuz sözcüğü hiç bitmeyen sonu olmayan, sonu gelmeyendir.* Bu sözcükler, farklı bağlamlarda başka kavramları yansıtır.” (Aksan 2015, 54)

“Sözcükler, kullanıldıkça gösterilenlerinin karşıladıkları kavramların; başka nesnelere benzerlik, yakınlık ilişkilerine dayanarak aktarmalara başvurmakta, zamanla çok anlamlı hale gelmekte, böylece yan anlamlar kazanmaktadır.” (Aksan 2015, 180) Bu şekilde zengin bir anlamlandırma, gerçekleşmektedir. “Gelişim süreci içinde, sosyal hayatın etkisiyle, göndergenin göstergeyle olan ilişkilerinde, birbirine yakın değişimler olabilir, bazı anlam farklılıkları ortaya çıkabilir. Örneğin 21. yüzyılda *konmak* eylemi, genellikle kuşların ve uçan nesnelere bir yere inmesini anlatırken; 8. yüzyılda, yazıtlarda *yerleşmek, yurt tutmak* anlamına geliyordu.” (Aksan 2016, 65-66)

Yan Anlam

“Temel anlamın etrafında yeni anlam halkalarının oluşması durumudur. İnsanoğlu, yeni kavramları yabancı kaynaklardan sözcükler alarak, biçimsel olarak sözcük türeterek, dilde bulunan bir sözcüğe yeni anlamlar yükleyerek adlandırır. Var olan sözcüğe yeni anlamlar yükleme beraberinde dilde çok anlamlılığını getirir.” (Bilgin, 2013)

“Dildeki gösterenlerin çoğu, birden çok anlama karşılık gelir. Sözcüklerin birçoğu, birden çok anlam üretir ve birden çok görevi de vardır. Bu durum, dilin canlı bir varlık olmasına dayanır. Sözcükler, yeni anlamlar doğurur ve böylelikle yaşamaya devam ederler. Aktarımlar, deyim aktarmaları ile sözcükler yeni anlamlar kazanır. Sonuçta göstergeleri çok anlamlı duruma gelir.” (Baykan 2017, 10)

“*bilmek* fiili ele alınırsa, *bir şeyi öğrenmiş, anlamış olmak, bir şeyle ilgili bilgisi bulunmak* şeklindeki temel anlamının yanında ‘*Yaşlı ve tecrübeli insanlar bu olayları önceden bilirler.*’ cümlesinde *tahmin etmek*, ‘*Senin bizi terk edip gideceğini bakışlarından bilmişim.*’ cümlesinde ‘*anlamak*’ şeklinde yeni yan anlamlar kazandığı görülmektedir.” (Baykan 2017,11)

CİN

‘cin’ sözcüğüne yüklenen anlamlar üzerinde anlamlandırma faaliyetleri, şu şekilde incelenebilir:

“Sözlük Anlamları (TDK,2011:467).

1. Dinî inanışa göre duyularla kavranamayan, insanlar gibi irade ve anlama yeteneğine sahip, ilahi emirlere uymakla yükümlü tutulan yaratık,
2. Masalarda göze görünmeyen, türlü biçimlere girebilen, iyilik de kötülük de yapabilen yaratık,
3. Akıllı, zeki, uyanık kimse.

Atasözü, Deyim ve Birleşik Fiiller

Cin cin bakmak, cin çarpmak, cin çarpmışa dönmek, cin damarına basmak, cin gibi, cin ifrit olmak (veya kesilmek), cin olmadan şeytan (veya adam) çarpmak, cin tutmak cini tutmak, cinine gitmek, cinler cirit (veya top) oynamak, cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak (veya üşüşmek), cinleri (veya cin) tepesine çıkmak (veya binmek)... **Birleşik Sözcükler** *cin çalığı, cin damarı, cin fikirli, cingöz, cinsaçı, cinyolu*

Yorum ve Değerlendirme

Cin sözcüğü, *Türkçe Sözlük*’ te yukarıda verilen ”İlahî emirlere uymakla yükümlü tutulan insanların duyu organlarıyla kavrayamadığı yaratık, masalarda iyilik de kötülük de yapabilen yaratık, akıllı, zeki kimse” anlamlarıyla yer almıştır.

Türkçe Sözlük'te yer almayan ve bizim edebi eserlerde tespit ettiğimiz tek bir yeni anlam ve kullanım ilgili eserde geçtiği cümle bütünlüğü içinde verilecek ve bu bağlamda değerlendirilecektir:

“Öteden bir dumandır çöktü. Sürati göz kamaştırır şimşegi andıran bir **cin arabası** görünmeye başladı.”

Cin sözcüğü sözlük anlamında ‘insanların duyu organlarıyla kavrayamadığı yaratık’ olarak geçmektedir. Bu tanım belirsizliği, görünmezliği, netlikten, açıklanabilirlikten uzaklığı ifade eder. Yukarıdaki bağlamda ‘**cin arabası**’ ifadesi ile o arabanın akıllara durgunluk veren bir görüntüde ve olağanüstü özelliklere sahip olduğunu anlayabiliriz. Bağlamda geçen duman ve cin sözcüklerinin çağrışımları da bize belirsizliği, çarpıcılığı ve görünmezliği ifade eder.” **Cin arabası**” ifadesi Anadolu’da çok hızlı giden araba ve bisiklet anlamlarında da kullanılmaktadır. Bu iki anlam yeni bir katkı olarak değerlendirilebilir ve *Türkçe Sözlük*’e eklenebilir.” (Baykan 2017, 57)

Yabancı adların Türkiye Türkçesinde Anlamlandırılması

“Arapçadan Osmanlıcaya Geçerken Anlam Daralmasına, Genişlemesine ve Kaymasına Uğrayarak Anlamlandırılan Adlar:

1. Anlam Daralması Şeklinde Anlamlandırma:

İnfi’âl انفعال (i): ‘Fa’ale’ fiilinin infi’âl kalıbından mastarıdır. ‘Bir şeyin tesiri altında kalmak, etkilenmek’ gibi anlamlara gelmektedir. Sözcüğün Arapçadaki manası genel bir anlam ifade etmektedir. ‘Etkilenme’ derken hüznün de sevinç de öfke de insanı etkileyebilir. Osmanlıcada; ‘içerlenme, güceniklik, kızgınlık, hatır kalma’ gibi sadece olumsuzluk ifade eden anlamlarda kullanılmıştır. Şu durumda sözcük Arapçadan Osmanlıcaya geçerken anlamı daralmıştır.

2. Anlam Genişlemesi Şeklinde Anlamlandırma:

Berât برات (a.i): Arapçada; “yazılı kâğıt, izin, ruhsat; lisans, diploma, patent”¹³³ anlamına gelmektedir. Osmanlıcada ise; “nişan, rütbe, imtiyaz ve taltif için verilen ferman” anlamlarında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımı daha geneldir.

3. Anlam Kayması Şeklinde Anlamlandırma:

Dîvân ديوان (a.i): ‘Devene’ fiilinden türetilmiş bir isimdir. Arapçada; ‘Topluluk, meclis, kurul, devlet işlerinin görüldüğü yer, şiir kitabı’ gibi anlamlara gelmektedir. Ortak İslam kültürüyle iç içe olan ‘divan’ sözcüğü doğu dillerinde çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Eski Osmanlı kültüründe sağlam bir yer edinmiş olan ‘divan’ sözcüğü bugün bazı anlamlarıyla kullanımdan düşmüştür. Bu sözcük günümüz Türkçesinde anlam kaymasına uğrayarak ‘oturulan ve yatılan yer, sedir’ anlamlarında kullanılmaktadır.” (Avcı, 44)

ADLANDIRMA VE ANLAMLANDIRMA İLİŞKİSİ

Adlandırma nasıl yapılır?

“Adlandırma, kavramlarla ilişki kurarken, özel adlar, zihni ve fizikî durumlar, mutlak belirleyicilerle yapılır. Adlandırmada gerçekleşmesi muhtemel durumlar, zihni süreçlerde fizikî olaylarla belirlenir. Zihni süreçler, tümüyle fizikî bir şekilde, beyin olayları ile açıklanır. Yani zihni durumlar, fizikî durumlarla ilişkilendirilir. Ancak fizikî olaylar, zihni süreçleri ortaya çıkarır. İşte bu durum, mutlak bir belirleyicidir. Mutlak belirleyiciler arasındaki benzerliğin doğru olması, zorunludur. Zihni olaylar için mutlak belirleyicilik söz konusu olmak zorunda değildir. Fizikî ve zihni durumların açıklanmasında ileri sürülen benzerlik iddiası, geçerli değilse açıklanma zorunluluğu vardır.” (Frege 2015, 65)

Dil-Dünya İlişkisi

Özel adların taşıdıkları anlamlar, gerçek dünyada değişmez, zorunlu olarak taşıdıkları kavramı gösterirler, böylece anlamlarıyla bağdaşır.

“Kurguya dayalı dünya, mantıya dayalı imkân ve zorunluluk kavramlarıyla açıklanır. Mantık, bir şeyin olduğundan farklı olabileceğini açıklayan esasları da belirler. Bir dünya gerçekliği üzerine inceleme, olgulara dayanmaz. Kurguya dayalı dünyanın anlaşılması için felsefi değil, sözel nesnelere ihtiyaç vardır.” (Kripke 2005, 44) Kurguya dayalı dünyalar ise, basit mantikî araçlara dayanan, insan tarafından oluşturulmuş soyut nesnelere kurulmuştur.” (Rossi 2001, 95)

“Özdeşlik, bir niteliğin, her olanaklı dünyada aynı şeyi göstermesidir. Özdeşlik varsa, zorunluluk vardır. Zihin ifadeleri ile beyin ifadeleri arasında özdeşlik, bu zorunluluğa dayanır. Zihin olayları, beyin olayları

olmayan bir kavram dünyasında olabilir. Ancak bu durum, zihnî olmayan fizikî şeyler için geçerli değildir.” (Günday 2003, 99)

“Zihnî olmayan durumların, özel adların, nesnelere göndermeleri ile ilişkisi ve bunların özdeşliği problemi, bunlar arasındaki ilişkinin zorunlu olup olmadığı karşılaştırılarak çözülebilir.” (Kripke 2005, 51)

Olanaklı dünyalar ve mutlak belirleyiciler arasındaki ilişkiler:

“Frege ve Russell, dil-dünya ilişkisini incelerken, özdeşlik ve temsil problemini, gönderge, ad, tümce ve imgeleme kavramlarını değerlendirerek ele almıştır. Bu filozoflar, dilin en küçük anlamlı birimi olarak önermeyi kabul etmişlerdir. Bir önermenin anlamının o önermeyi temsil ettiği olgu durumunda olduğunu tespit etmişlerdir. Genel olarak bir önermenin temsil ettiği olgu durumu yani anlamı, onun göndergesidir.” (Baykent 2017, 497) Wittenstein’in *Tractatus* adlı eserindeki resim kuramı da aynı şekilde dil-dünya ilişkisini değerlendirir. Olgu ve olgu durumları, cümleler (önerme), nesnelere ise adlar karşılar. Bunların birbirini temsil dereceleri, bilgi ya da düşünce içerip içermedikleri, nesnellik taşıyıp taşımadıklarına bağlıdır.” (Baykent 2017, 497)

“Gönderge, tasarım ve anlam kavramları, “Bir dilsel ifadenin anlamı, göndermede bulunduğu nesneyi sunuş şekline göre açıklanmalıdır.” ilkesine göre değerlendirilmiştir.” (Baykent 2017, 502)

“Adlandırılan şeyin göndergesi özel adlar söz konusu olduğunda farklı olabilir. Örneğin Ayten Hanım kimisine göre büyük Ali’nin öğretmeni, kimisine göre Gizem’in annesi, kimisine göre Mustafa’nın karısıdır. Burada adlandırmanın göndergesinin farklılığı, görülmektedir.” (Kripke 2005, 42)

Özel adın anlamı, nesnenin kendini sunma biçimidir. Ancak göndergesi nesnenin kendisidir. Aynı nesneyi farklı adlar ile temsil etmek ve bu adlara tutarsız olmadıkça reddedilemeyecek kadar açık ifade (totoloji, bir bileşik önermenin kendini oluşturan önermelerin her değeri için daima doğru sonuç vermesi durumu. Bir şeyi kendi kaplamıyla tanımlayan tanımlardır. Bu tür tanımlar yeni bir bilgi vermez. Örneğin, 'Ev evdir' olmayan yeni içerikler kazandırmak mümkündür. Nesneye verilen adın nesne ile olan ilişkisinin zorunlu bir hususî (özel) ilişkisi yoktur. Referans, nesnenin kendisiyken; anlam, nesnenin kendini gösterme biçimidir.” (Çelebi 2017, 55)

“Dış dünyaya ilişkin bilgimiz, imgelemenin dışında mümkün olmadığı için özel adın göndergesi, nesnenin kendisi olamaz. Ona ilişkin cümle, imgelemeye yöneliktir. Özel adın anlamı, göndergesidir. Gönderge ise, nesnenin kendisine değil onun hakkındaki bilgimiz olan tamamlayıcıdır. Özel ad, eksik ya da kısaltılmış imgelemedir. İmgelemeler değişken, özel adların göndergesi sabit ve değişmezdir. Adlar ve imgelemeler, basit ya da karmaşık sembollerini taşıyor ve epistemik statü bakımından ayrırsa da adlar, eksik ya da kısaltılmış imgelemelerdir.” (Çelebi 2017, 56)

“Adların adlandırılan şeyin özelliklerini karşılar mı? Bir şey elde edildiğinde onun var olduğunu biliriz.” (Kripke 2005, 41)

“Özel bir ad sıkı bir belirleyici değil nesnenin yerini alan imge (imge) ile eş anlam ifade etmektedir.” (Kripke 2005, 74) “İmgelemeye dayalı bir anlayış, açıklayıcı olmayan, sıradan adın nasıl çalıştığını inceler.” (Speaks 2007, 4-6)

“Söylenenin daha anlaşılır olması için kullanan ad, belirleyici ve imge (imge)in göndergesi kavramlarından ne kast ettiğini ifade eder. ‘Ad terimi tam imgeleri içerecek biçimde değil; fakat sadece günlük dilde ‘özel ad’ denebilecek şeyleri içerecek şekilde kullanılacak. Eğer adları ver imgeleri kapsayacak terim, belirleyicidir.” (Kripke 2005, 36) Kripke, ‘imgenin göndergesi’ terimini de tam imge içindeki koşulları tek başına karşılayan nesneyi kast etmek için kullanmaktadır.” (Kripke 2005, 37)

“Özel adlar ise, sıkı belirleyicilerdir.” (Kripke, 2005: 65) “Bir belirleyici, nesne nerede var olursa olsun onu belirtirse, kesin olarak belli bir nesneyi belirler; bunun yanında eğer nesne, zorunlu bir varlıksa, belirleyici kuvvetli sıkı olarak adlandırılabilir. Nesnelere tek başına teşhis edici özellikler açısından adlandırılrsa; hangi nesnenin ne olduğunu bulmak ve muhtemel tüm dünyalarda onu teşhis etmek üzere kullanılması gerekli olan nesneyi teşhis etmek için kullanılan özelliklerdir.” (Kripke 2005, 63)

“(1) genellikle, bir olgu-karşıtı durum hakkında şeyler “ortaya çıkarılmazlar”, şart koşullar; (2) mümkün dünyaların, sanki bir teleskoptan bakıyormuşuz gibi, tümüyle niteliksel olarak verilmesine gerek yoktur. Ve bir nesnenin her olgu-karşıtı dünyada sahip olduğu özelliklerin, o nesneyi gerçek dünyada teşhis etmek için kullanılan özelliklerle hiçbir ilgisi yoktur.” (Kripke 2005, 64)

“Olgu-karşıtı bir durum, X’e olmuş olabilen bir durum gibi imgenir ve böyle bir imgenin salt niteliksel olan birine indirgenebilir, o zaman, niteliklerin altında yatan özelliksiz kurucu unsurlar olan gizemli “çıplak

parçacıklar” varsayılır. Özsel olabilen bazı özellikler hariç, aynı, X’e ait olabilecek herhangi bir özellik için de söz konusudur. Kripke’nin reddettiği, bir özelliğin, her ne anlama gelebilirse gelsin, bir nitelikler yığından başka bir şey olmadığıdır. Eğer bir nitelik, soyut bir nesneye bir nitelikler yığını, bir parçacık değil, hatta soyutlamanın daha yüksek bir derecesidir.” (Kripke 2005, 67)

“İki ad, aynı göndergeye sahip olabilir ve bu bir özdeşlik cümlesiyle belirlenir. Bu durumda bir nesne, sadece kendisiyle özdeşdir.” (Kripke 2005, 40-41) Buna da eş anlamlılık denir.

“Böylece iki şey doğrudur: bir apriori olarak X’un Y olduğunu bilmeyiz ve deneysel olan hariç hiçbir durumda cevabı bulamayız. İki, bu öyledir çünkü şu aynı olmaksızın iki nesnenin konumları aracılığıyla iki adın gönderimi belirlenir. (Kripke 2005, 128-129) Bunlar, kendileri vasıtasıyla belirli bir nesneyi tanımlayan, ona bir ad olan olası işaretlerdir (Kripke 2005, 130).

Özel bir adın referansının belirlenmesi süreci: “Önce ilk “adlandırma” olur. Burada nesne gösterim yoluyla adlandırılabilir veya bu adın referansı bir imgelemeyle tespit edilir. Ad halkadan halkaya geçerken bu adı duyan, öğrenen ve sonra işiten kimse, aynı referansla kullanmaya niyet eder.” (Kripke 2005, 96)

“Birçok basit isim de sıkı bir şekilde belirlenmiştir. Ama birçok imgeleme böyle değildir.” (Speaks 2007, 49) “Adlar, sıkı imleyicilerdir ve bu imleyiciler, bütün olanaklı dünyalarda aynı nesneye gönderim yaparlar. Buna karşın imgelemeler ise, bağımsız olmayan imleyicilerdir. Bağımsız olmayan imleyicilerin göndermeleri, olanaklı dünyalarda değişebilir.” (Kripke 2005, 48) Adlandırma işleminin her durumda *gösterim* ile olması gerekmez. İkinci bir yol, *imgeleme yoluyla adlandırma*dır. Niteliksel olarak ayırt edilemeyecek bir kanıtı sahip olunca, iki adın gönderimini belirlenir.” (Kripke 2005, 128) “Zorunlu bir gerçeklik, kurulan bir önerme ile özdeşleşebilir. Fakat burada, nesneyi ayırt etme yolu, zorunlu gerçeklikler değildir. Bunlar, kendileri vasıtasıyla belirli bir nesneyi tanımlayan ve ona bir ad olan olası işaretlerdir.” (Kripke 2005, 130) “Şart cümlesi, ihtiyatla sadece sonrakini zorunlu gibi alarak adlandırma gerçekleşir.” (Kripke 2005, 135)

Özel bir adın referansının belirlenmesi süreci: “Öncelikle bir ilk *adlandırma* meydana gelir. Burada nesne gösterim yoluyla adlandırılabilir veya bu adın referansı bir imgelemeyle tespit edilebilir. Ad halkadan halkaya geçerken, bu adı duyan bu adı öğrendiğinde bu adı duyduğu kimse gibi aynı referansla kullanmaya niyet etmelidir” (Kripke 2005, 96).

Diğer taraftan “özel adın dışında birçok basit isim de sıkı belirlenmiştir. Ancak birçok imgeleme böyle değildir. Bu Kripke’nin kipler argümanını sürdürmenin bir diğer yoludur.” (Speaks 2007, 49) “Kripke, adların rijit imleyiciler oldukları sonucuna varır ve bu imleyicilerin bütün olanaklı dünyalarda aynı nesneye gönderim yaptıklarını savunur. Buna karşın imgelemeler ise geleneksel bet imleyicilerdir. Geleneksel bet imleyicilerin göndermeleri ise olanaklı dünyalarda değişebilmektedir.” (Kripke 2005, 48)

“Adlandırma işi, hep *gösterim* ile olmayabilir. İkinci bir yol da bulunur. Bu çok daha nadir kullanılan bir yoldur. Kripke buna *imgeleme yoluyla adlandırma* diyor. Yani ilk adlandırmada henüz X daha keşfedilmemiş olduğu için, onu gösterip “bunun adı “X” olsun denemezdi; gösterim yerine adlandırmayı gerçekleştiren bir imgeleme vardır. Bu imgeleme “X’i etkileyen Y” şeklindedir. Adlandırmanın imgeleme yoluyla olduğu bu nadir durumlarda bile o imgeleme ile özel ad aynı anlama gelmez. İmgeleme yalnızca özel adın göndermesini saptamaya yarar. Bunlar, olumsal deneyden önceki (apriori) önermelerdir.” (İnan 2012, 88)

“Böylece, epistemoloji (bilgi felsefesi, bilginin doğası, kapsamı ve kaynağı ile ilgilenen felsefe dalı) tarihinde ve özellikle de Kant’ın *transendental (deneyüstü) idealizm*inde, kategoriler merkezli bilgi felsefesinde kendini gösteren deneyden önceki (apriori), önermeler zorunluluk; tecrübe sonrası (aposteriori) önermeler, olasılık bildirir. Kant, sentetik önermelerin hem yeni bir bilgi verdiğini hem de nesnel ve zorunlu olduğunu düşündüğü için hem fenomen hem de nomen (ahlak-metafizik) alanında bilimsel önerme olarak gördüğü sentetik apriori önerme tipine ulaşmak istemişti. Kripke ise bu noktada, aposteriorinin zorunluluğu, apriorinin de olasılığı içerebileceğini savunmaktadır.” (Çelebi 2017, 58)

“Bir şey doğru muydu yanlış mıydı diye sorulduğunda o şey yalnızca zorunlu olarak doğru değildir. Eğer doğruysa başka türlü olabilir mi? diye soru sorulur.” (Kripke 2005, 48). “Aynı soruyu dünyanın şu an olduğu duruma da uyarlanabilir. Dünyanın olduğundan farklı olması, mümkün müdür? Eğer yanıt hayır ise o zaman dünya hakkındaki bu olgu zorunlu bir olgudur. Eğer yanıt evet ise o zaman dünya hakkındaki bu olgu muhtemel bir görüngü (Duyularla algılanabilen her şey)dür. Eğer bir şey sadece gerçek dünyada değil de, tüm muhtemel dünyalarda doğru oluyorsa o zaman, elbette, kafamızdaki tüm mümkün dünyaları kısaca gözden geçirmek yoluyla bir ifadenin eğer zorunluysa zorunlu olduğunu ifade edebiliriz. Ancak eğer bu, gerçek dünyanın bazı

olası özelliklerine dayanıyorsa, bakmadan onu nasıl bilebilirsiniz? Belki gerçek dünya onun, içinde yanlış olduğu mümkün dünyalardan biridir.” (Kripke 2005, 51)

“Bir doğru, metafiziksel anlamda zorunlu olabilir. Örneğin, suyun H₂O, metafiziksel olarak zorunludur. Yani, bir kimse “su” kavramının çözümlenmesinden hareketle onun H₂O olduğu sonucuna varamayacağı gibi, bunu tecrübeden bağımsız olarak da bilemediği halde suyun H₂O olması metafiziksel bir zorunluluk olup, hiçbir şey fenomenal nitelikleri aynı olsa bile, H₂O kimyasal bileşimine sahip olmaksızın su olamaz. Sözelimi suyla aynı fenomenal niteliklere sahip olduğu halde kimyasal bileşimi XYZ olan bir sıvıya su denemez. Güncel bir felsefi dille, su bütün muhtemel dünyalarda H₂O olduğu için “su= H₂O” metafiziksel bir zorunluluktur.” (Putnam 1973, 710)

“Su başlangıçta, kendisine özgü teması, görünüşü veya belki tadı ile özdeşdir. Suyunkinden tamamen farklı atom yapısına sahip bir madde, gerçekten olsaydı, ancak bu açılardan suya benzeseydi, bazı sular H₂O değildir mi denirdi? Bunun yerine, tam da sahte altın olabileceği gibi, sahte su da olabilirdi denirdi; genellikle suyla özdeş özelliklere sahip olduğu halde bir madde, gerçekte su olamazdı. Ve bu, sadece gerçek dünyaya değil aynı zamanda tüm olgu-karşıtı durumlarda bile söz konusudur. Sahte su olan bir madde olmuş olsaydı, o zaman o su değil sahte su olurdu. Eğer bu madde başka bir biçim alabilirse şimdi su dediğimizden çok farklı tanımlayıcı işaretleri olan Sovyetler Birliği’nde keşfedilen sözde gibi bir su biçimidir. Çünkü başlangıçta suyla özdeş görünümlere sahip olmadığı halde aynı maddedir.” (Kripke 2005, 156)

“Işık bir foton akışı veya ısı, moleküllerin hareketidir. Isıya gönderme yapınca, birisinin sahip olabileceği içsel bir duyuya değil, ancak hissetme yoluyla algılanan dışsal bir olguya gönderme olur ve ısı hissi şeklinde tipik bir his üretir. Isı, moleküllerin hareketidir. Isının artmasının moleküller hareketinin artmasına veya moleküllerin ortalama kinetik enerjisinin artmasına denk gelir. Dolayısıyla sıcaklık, moleküllerin ortalama kinetik enerjisiyle özdeşdir.” (Kripke 2005, 156-157)

“Isının molekül hareketi olmadığı muhtemel bir dünya tahayyül edilebilir mi? Öyle olmadığı biliniyorsa, elbette tahayyül edebilir. Birinin düşünceği herhangi bir olay gerçekten içinde bu gezegende yaşayan başkalarınınkinden farklı sinir uçlarına sahip bazı yaratıkların olduğu bir durum olabilir ve içinde bu yaratıkların başka bir şeye, mesela ışığa, ısıyı hislerle aynı şeyi hissedecek bir şekilde duyarlı oldukları bir durum olabilir. O halde, ışığın ısı olmuş olabileceği veya hatta foton akışının ısı olmuş olabileceği bir durum değildir, fakat içinde foton akışının ısı hissi denilen tipik hisleri üretmiş olabileceği bir durum bulunabilir.” (Kripke 2005, 159-160)

“Belirticiler gönderimde buldukları şeyi tam olarak kavrarlar. Örneğin, sıkı belirtici olarak su sözcüğü, tüm olanaklı dünyalarda tam olarak suya işaret eder ve suyu kavrar. Keza H₂O sıkı belirticisi de tüm olanaklı dünyalarda H₂O’yu tam olarak kavrar. Sıkı belirticiler arasındaki özdeşlik tezleri, metafizik olarak zorunlu doğru olmalıdır. Yani *su H₂O’dur* özdeşliğinin doğru olması için metafizik olarak zorunlu doğru olması gerekir. Kripke’nin bu konudaki analizi şöyledir: “Tanrı evreni değişik şekillerde yarata-bilir, ama izim su dediğimiz malzemeyi yarattığı tüm evrenlerde onu H₂O olarak yaratmalıdır. Çünkü su H₂O’ dur. Suyun olduğu ama H₂O’nun olmadığı bir dünya akla uygun değildir. Tanrı suyu yarattığı bir evrende onu H₂O olarak yaratmazsa kendisiyle çelişkiye düşer. Su sıkı belirticisinin işaret ettiği benzer bir malzemenin olduğu ama bu malzemenin H₂O sıkı belirticisinin işaret ettiği şey olmadığı bir evrende söz konusu malzemenin su olmadığını söylemeye, Tanrı’ya itiraz etmeye, bu şey su değil demeye, hakkımız vardır. Bu anlamda *su H₂O’dur* özdeşliği metafizik olarak zorunlu doğrudur.” (Tura 2010, 311)

“Eşadlı sözcükler ele alındığında felsefe, meselenin kesinlik boyutuyla ilgilenmez. Konuşma dilinde sözde, Ali dendiğinde, diğer insanların da söz konusu aynı ada sahip olduklarının farkında olmama rağmen, sadece bir nesneye ‘Ali’ denir. Diğer okurlar belki, ‘Ali’yi \ birden fazla nesneyi (insan veya ev hayvanı) adlandırmak için kullanabilirler; ama onlar için (1), karışık olmayan hiçbir gerçeklik koşuluna sahip değildir. (1)’in ‘gerçeklik koşulları’ konuşma zamanında, (1) için tikel bir okuma var saymak zordur. Basitlik için sanki adların \mathcal{P} tek bir gönderimleri varmış gibi konuşma gerçekleşir.) Uygulamada, bir cümlelerin belirli bir kullanımda kast edilen şeyin bağlamdan anlaşılacağını farz etmek olağandır. Şimdiki örnekte, bağlamın açık hale getirdiği şey şudur: ‘Ali’yi söz konusu büyük halife için kullanmak onun uzlaşım sal kullanımıdır. Sonra, (1)’in bu sabitlenmiş anlaşılması (1)’in doğruluğu, her bir olgu karşıtı durum da dikkate alınarak, belirli tekil bir kişinin köpekleri sevmiş olup olmadığı ile (bu durumu edinip edinmediğiyle) belirlenir mi? Cevap evettir. Fakat kesinlik gerekliliği ihlal edilmeden (1)’i (3) olarak okunur mu? Bu soru tamamen, (1)’in diğer okumalarının, dildeki varlığı ya da yokluğunca eklenmemiştir. Böyle her bir tikel ayrı okumaya dair, ancak ve ancak bazı sabitlenmiş bireyler uygun özelliklere sahipler-

se, ifade edilen şeyin olgu-karşıtı bir durum için doğru olup olmadığını sorabiliriz. *Bu*, kesinlik (sıklık) sorusudur.” (Taştan 2018, 5)

“Sonuçta bu açıklamaya dair ‘önergeler’ hakkındaki hassas soruları değerlendirmek gerekirse. (1) gibi bir cümlenin ‘gerçeklik koşulları’ hakkında konuşmak için onun, önerme dile getirmek üzere ele alınması gerekir; aksi takdirde onun gerçeklik koşulları, gerçek dünya açısından bile belirsizdir. Dolayısıyla muğlak sözcükler veya eş adlar (belki, (1)’deki ‘köpek’) belirgin bir yolda okumalıdır. (kedigiller!), işaret edicilere, belirlenmiş bir gönderim atanmalıdır, sözdizimsel karışıklıklar çözümlenmelidir ve Ali halife mi, yoksa gemici olarak mı adlandırdığı sabitlenmelidir. Yalnızca böyle bir okuma söz konusu olduğunda, (3) gibi bir analiz olur; Ancak (1)’in değişik okuma şekilleriyle dile getirilen birçok önermelerin hepsi (tüm okumalarda ‘Ali’nin özel bir ad olduğu), kesinlik kuralına uymakta başarısız olurdu. Yani, bu şekildeki hiçbir önerme, “Ortada tekil bir birey ve şu şekilde tekil bir özellik olduğunda, tüm olgu-karşıtı durumları da dikkate alarak önermenin gerçeklik koşulları, özelliğe bu birey tarafından bu durumda sahip olunmasıdır. (Russell’in uygulamada değişmez bir şekilde günlük adları kesin olmayan bir şekilde yorumlaması olgusuna dayanıyorum.) (i) tarafından birden fazla önermenin dile getirilebilir olmasının konuyla ilgisi yoktur: Soru, böyle her bir önermenin benim imgelediğim gibi değerlendirilip değerlendirilmediğidir. Bu düşünce, ayrı ayrı ele alınan böylesi her önermeye uygulanır. Kuramın, bizim dilsel uygulamamızın iki şeyin sesbilgisi açısından aynı ada sahip olmalarına izin vermesi olgusunu nasıl içine aldığı ile ilgili ayrıntılı soruların açıklığa kavuşması için buraya konmasına gerek yoktur.” (Taştan 2018, 110)

ANLAMLANDIRMA EVRELERİ

“Gönderim ve zorunluluk içeren araçlar günümüzde analitik felsefede kullanılmasından dolayı, felsefedeki zihin-beden sorununu veya ‘özdeşlik tezi’ denilen şey üzerine deliller gibi, geleneksel olarak çok-uzakta olduğu düşünülebilen diğer sorunlara yönelik, gerçekten geniş kapsamlı delaletleri vardır. Materyalizm özelliklerin özdeşliğinde neyin zorunlu ya da olası olduğu ve benzeri sorularla son derece muğlak yollar izlemektedir.” (Taştan 2018, İV)

Tek boynuzlu at örneğinde, “Tek boynuzlu atların olmadığı bilinir, tek boynuzlu atlar elbette olmuş *olabilir*” denir. Ve belirli şartlar altında tek boynuzlu at elbette olabilir. Bu aslında olmadığı bilinen şeye örnektir. Bana göre gerçek, “tek boynuzlu atların” olmaması zorunludur. Atların hangi şartlar altında olmuş olabileceğini belirlenmiştir. Arkeologlar veya jeologlar efsane yoluyla tek boynuzlu at hakkında bilinen her şeyi doğrulayan, geçmişte bir takım hayvanların yaşamış olabileceğini gösteren fosiller keşfetse bile, bunun tek boynuzlu atların var olduğunu göstermez.” (Kripke 2005, 35)

“Adlandırmada ad ile bir insan, bir şehir, bir ülke vb. adı gibi özel bir adı kast edilir. Modern mantıkçıların, tam imgelemelerle; İstanbul’u fetheden adam gibi px koşulunu sağlayan x biçimindeki söz öbekleri ile yakından ilgili olduğu, gayet iyi bilinmektedir. Şimdi, eğer şimdiye kadar sadece ve sadece bir adam İstanbul’u fethetmişse, öyleyse bu adam, mantıkçı anlamıyla, bu imgenin göndergesidir. Eğer adları ve imgeleri kapsayacak genel bir terim istersek “belirleyici” terimini kullanabiliriz. Belli şartlar altındaki tikel konuşmacı, biraz önce tanımlanan anlamda bu imgeye ait özel göndergesi olduğunu düşündüğü, fakat aslında öyle olmayan başka bir şeye göndermede bulunan tam bir imge kullanabilir. Bu yüzden, aslında şişesinde yalnızca su bulunduğu halde “Oradaki kadehinde şampanya bulunan adam mutludur.” diyebilirsiniz.” (Kripke 2005, 99)

ADLAR VE İMGELER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Adlar ve imgeler arasındaki ilişki nedir? Bu sorunun cevabı, John Stuart Mill’in öğretisi (*A System of Logic*)’nde şöyledir: “Adların anlamları değil, işaretleri vardır. e’de Türkiye’de belirli bir yerleşim yerini belirtmek için ‘Ağrıca (Ağrı ağzı) adını kullandığımızda bu yer, Ağrı ağzında yer aldığı için, söylenildiği gibi olabilir. Fakat ona göre, Ağrı (bir dağ), yönünü değiştirmiş olsa, bu yüzden de artık Ağrı ağzında yer almasa bile, ad onun Ağrı ağzında yer aldığı çağrışırsa da biz hâlâ rahatlıkla bu yere ‘Ağrı’ denebilir. Ya da: ‘Ağrı’ gibi bir adın kimi aldığı çağrıştırır. Fakat o zaman, kimi şekillerde, onun bir anlamı yoktur. En azından o, Ağrı adının bu şekilde adlandırılmış şehrin Ağrı ağzında yer alması, anlam parçası değildir. Böyle olursa Ağrı’nın, Ağrı ağzında yer almadığını söylemek, çelişkili değildir. (Mill 1862, 36)

“Modern mantığın klasik geleneği, bu mantığı yanlış olduğunu düşünür ve bu sonuçlara birbirinden bağımsız olarak ulaşır: Gerçekten özel bir ad, özel olarak kullanıldığında basbayağı kısaltılmış veya gizlenmiş bir tam imgedir.” (Kripke 2005, 36)

“Bir imge, adın anlamını verir. Adlar, gizlenmiş imgelermiş gibi görünmediğinden göndermenin nasıl belirlendiğinin doğal bir açıklamasını yapılır. Aynı zamanda motive edici olan ikincil deliller (Yalçın 2019, 20):

“Bazen iki **adın** aynı göndergeye sahip olur ve bu bir özdeşlik cümlesiyle anlatılır. Bu yüzden, örneğin akşamleyin bir yıldız görünüyor ve buna Venüs yıldızı deniyor. Sabahleyin bir yıldız görünüyor ve ona ‘Tan yıldızı’ deniyor. Pekâlâ, sonra, aslında onun bir yıldız olmadığını aksine Venüs gezegeni olduğunu ve Venüs ve Tan’ın gerçekte aynı olduğu ortaya çıkıyor. Bu yüzden söz konusu durumu ‘Venüs Tan’dır şeklinde ifade edilir. Burada, kesinlikle sadece bir nesnenin kendisiyle özdeş değildir. Buna göre akşamleyin görülen yıldız, sabahleyin görülen yıldızdır (veya daha tam olarak, akşamleyin görülen şey, sabahleyin görülen şeydir). Söz konusu olan özdeşlik cümlesini gerçek anlamını veren ve imge terimler içindeki çözümlemede bu anlamlandırma gerçekleşir.” (Yalçın 2019, 21)

“Ali hiç var oldu mu? diye sorulunca, bir adın herhangi bir gönderimi var mı, yok mu sorusu da sorulmalıdır. Burada, sorulan şeyin bu şey (adam) var oldu mu, olmadı mı (sorusu) olmadığını düşünmek doğaldır. Bir kez bir şey *elde edildi* mi, onun var olduğu bilinir. Gerçekte araştırılan şey, herhangi bir şeyin adla ilişkilendirilen özellikleri karşılayıp karşılamadığıdır; Ali olayında ise, onun hayatıyla ilgili bilgiler önemlidir. Anlamlandırmanın, bu bilgilerle gerçekliği güçlenir.” (Yalçın 2019, 22)

Bu görüşün lafzi anlamına karşı çıkılsa da ruhunu devam etmiştir. Küme kavramı kullanılmış. “Bu nedir?” sorusuyla hemen akla gelen apaçık bir soru, bu kümeyi oluşturmuştur.

Anlam kuramı ile gönderim kuramı arasındaki fark, eğer imge, adın anlamını vermezse söz konusu sorunların çözümleri, doğru olmayacaktır. Örneğin, eğer biri "Ali var olmadı dersen, şöyle şöyle yapan bir adam yoktur *anlamına gelir*. Yahut ‘Musa var olmadı.’ ifadesi "hiçbir adam şöyle şöyle yapmadı *anlamına gelir*. Bu, söz konusu kuramı, onun gönderimi kuramı değil de, bir "Musa adının anlamı kuramı olarak ele almaya bağlı olabilir. Eğer ‘Musa, şöyle şöyle yapan adam ile aynı anlama gelirse bu durumda, ‘Musa var olmadı’ demektir. Öbür taraftan eğer, 'Musa herhangi bir imgeyle eş anlamlı değilse, o zaman onun gönderimi bir manada imgeyle belirlenmiş olmasına rağmen adı içeren ifadeler, genelde adın bir imgeyle yer değiştirilmesiyle *çözümlemez*, ancak yine de onlar, bir imgeyi içeren cümlelere materyal olarak denk olabilirler. Böylece, yukarıda zikredilen “var oluş” ifadelerinin çözümlemesi, genel adların anlamından bağımsız kimi özel deliller tarafından tesis edilmiş olmadıkça terkedilmiş olacaktır ve aynısı özdeşlik ifadeleri için de doğrudur. Herhangi bir durumda, ‘Musa vardır.’ ifadesinin bütün bu anlamlara gelmesinin yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden böyle özel bir delilin hazırlanıp hazırlanamayacağını görmek zorunluluğu yoktur. Filozoflar, 'analitik zorunlu' denilen değişik gerçeklik kategorileri hakkında konuşmuşlar ve bu kavramların anlamlılığı tartışılmıştır. Kavramları karşılayan şeylerin olup olmadığı, tümü aynı şeyi kast ediyorlarmış gibi de değerlendirilebilir. Geleneksel nitelemeler esas alındığında; gerçeklikler, herhangi bir deneyimden bağımsız olarak bilinebilen gerçeklerdir. Nitelemeler, herhangi bir deneyimden bağımsız olarak *bilinebilen* şeyler olarak zannedilir. Herhangi bir varlığı, bir deneyimden bağımsız olarak bilmek, *mümkündür*. Ve kimin için mümkün? Tanrı için mi? Marslılar için mi? Yoksa akla sahip olan insanlar için mi? Bu mümkünlük, *öngörülebilir* gerçekliğin doğru olduğuna inanmakla ilgilidir.” (Kripke 2005, 45)

“Hesap makinesi kullanan herhangi biri, makinenin bir sayının asal sayı olup olmayacağını bileceğini bilir. Hiç kimse sayının asal olduğunu kanıtlamamıştır; fakat makine yanıtı vermiştir: Sayı asaldır. Öyle ise, eğer sayının asal olduğuna inanıyorsak fizik kuralları, makinenin yapısı vb. ile ilgili bilgimiz gereği ona inanırız. Bu yüzden, ona tamamen sonradan kanıtlanmış olma temelinde inanılmaz. Önceden kabul edilmiş kanıt temelinde inanılır.” (Yalçın 2019, 23)

“Söz konusu ikinci kavram zorunluluk kavramıdır. Bazen bilimsel yolla kullanılır, böylece apriori kavramına gelebilir. Elbette bazı insanlar fiziksel ve mantıksal zorunluluk arasında ayırım yaptıklarında o fiziksel bir şekilde kullanılır.” (Kripke 2005, 47)

“Anlaşıyor ki aşırı özdeşlik ölçütü esas alınırsa, sezgisel olarak özel adlar, sıkı belirleyicilerdir. Özel bir ad, imgeye göre belirlenirse sıkı belirleyici değildir ve onun yerini alan imgeyle eş anlamlıdır. Bu imge, kesin bir gönderimi belirlemek için kullanılır. Eğer Musa, ‘şunları şunları yapan adam’ *anlamına gelirse* o zaman, hiç kimse şunu şunu yapmadığında, Musa da var olmaz; hatta belki de "hiç kimse şunu şunu yapmadı ifadesi, ‘Musa var olmadı’nın bir *analizi* bile olur. Fakat imge, bir göndergeyi sıkı olarak sabit demek için kullanılırsa, o zaman bunun, ‘Musa var olmadı’ ile kast edilen *olmadığı* açıktır.” (Kripke 2005, 45)

Anlam terimi, iki manada kullanılır;

Belirleyicinin anlamı,

1. “O”nun anlamıdır,
2. “O”nun gönderiminin belirlenme yoludur.

“Eğer bir kişi, gerçekte 'Ali gönderimini bu şeylerden birini yapmış olan adam olarak sabitlerse, bir anlamda onu *ön kabul* olarak bilebilir. Yine de bu, onun için zorunlu bir gerçeklik olmayacaktır. Öyleyse adlar kümesi doğruysa, bu tarz örnekler, sonradan ispatı kaçınılmaz olarak zorunlu kılmaz.” (Yalçın 2019, 26)

“Paradigma, imgeleyici bir koşuldur; adların düşünebildiğimiz imgeleyici anlamı şöyle şöyle denen adam, Ali denen adam, *deme* ilişkisiyle gerçekten gönderimi belirleyen şeydir ve Ali denen adam herhangi bir imge değildir.” (Yalçın 2019, 27)

SONUÇ

1. Adlandırma ve anlamlandırma, dili meydana getiren sözcükleri verimli kullanmak için çok önemlidir.
2. Adlandırma şekilleri, dilin söz varlığını meydana getiren seçimlerdir.
3. Anlamlandırma, mantık kuralları içinde dilin işleyiştir.
4. Ad, eş anlamlılık, cümle, imge, gönderge, , belirleme, tanımlama, adın anlamlandırılması içi kullanılan araçlardır.
5. Türkiye Türkçesi, çok kaynaklı bir geniş adlandırma örgüsüne ve adlara çok sayıda anlam yükleme işleyişiyle zengin bir anlamlandırma kadrosuna sahiptir.
6. Yabancı kökenli sözcükler, sözcük üretme gibi çok farklı sözcük üretme yolları vardır.
7. Çok anlamlılık, yan anlam zenginliği, anlamlandırma konusunda çok seçeneklilik sağlar.
8. Adlandırma ve anlamlandırma, arasındaki ilişkiler, dilin yapısını ve mantığını anlamak için önemlidir.
9. Dil felsefecileri, bu iki konuda önemli ilkeleri tespit etmiştir. “Türkçede adlandırma nasıl yapılıyor?”, “Adların anlamlandırma evreleri nasıl gerçekleşiyor?” soruları da bu ilkelere incelenmiştir.
10. Anlambilim konuları, adlandırma ve anlamlandırmaya katkıları bakımından ele alınmıştır.
11. Göndergenin anlamlandırmaya etkisi de ilgili çalışmalardan yararlanılarak ortaya konulmuştur.
12. Dilbilim çalışmalarıyla kurulmuş anlamlandırma formülleri de değerlendirilmiştir.
13. Adlandırmada etkili olan dil içi ve dil dışı faktörler, incelemiştir.
14. Böylece Türkçenin adlandırma mantığı ve adların nasıl anlam kazandığı, ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- AVCI Yaşar, “Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi 2005
- AYDIN İlker, Türkçede Rol ve Gönderim Dilbilgisi Çerçevesinde. Ad Öbeği Gönderimleri: Dil Dergisi, Sayı: 151, Ocak, Şubat, Mart 2011)
- BAYKAN Ayşegül, “Türkiye Türkçesinde İsimler Üzerine Bir Çok anlamlılık İncelemesi”2017 YDT
- BAYKENT, U. Ö. (2017). Dil Felsefesinde Anlam Sorunu. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 56 (3), 497-508.
- BOZ Edoğan, **Dil Felsefecilerine Göre Özel Adların Anlamsal Görünüm, TÜRK DİLİ** Mayıs 2020 Yıl: 69 Sayı: 821, s.36.
- CHURCHLAND, P. M. (2012). *Madde ve Bilinç: Zihin Felsefesine Güncel Bir Bakış* (çev. B. Ersöz). İstanbul: Alfa Yayınları.
- ÇELEBİ Vedat, Kripke’de Özel Adlar, Fiziksel Durumlar ve Zihinsel Durumlar İçin İleri Sürülen Özdeşlik Tezi Tartışması, Beytulhikme Philosophy Circle Beytulhikme Int Jour Phil 7 (2) 2017 Research Article: 51-74
- DEMİR Celal, Türkçede Tanım Cümleleri, T.D Belleten, Volume: 55 - Issue: 2007/2
- FREGE, G. (2015). Anlam ve Gönderge Üzerine (çev. H. Kayıkcı). *Semantik* (der. M. Richard). Ankara: Gugukkuşu Yayınları
- GÜÇLÜ, A. vd. (2008). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

- GÜNAYDIN Süleyman (2013), Türkiye Türkçesinde Batı Kökenli Sözcükler, İnönü Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- GÜNDAY, Ş. (2003). *Zihin Felsefesi*. Bursa: Asa Kitabevi.
- İNAN İ. (2012). *Dil Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- KRİPKE, S. (2005). *Adlandırma ve Zorunluluk* (çev. B. Açıl). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- KRİPKE, S. A. (2005) *Adlandırma ve Zorunluluk*, çev: Berat Açıl, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- KRİPKE, S. A. (2013) *Reference and Existance*, New York: Oxford.
- LEVİNE, J. (1983). *Materialism and Qualia: the Explanatory Gap*. *Pacific Philosophical Quarterly*, 64, 354-361. Priest,
- Mill, J. S. (1862) *A System of Logic*, New York: Harper&Brothers.
- ÖZKAN Bülent, *Metindilbilimi, Metindilbilimsel Bağdaşıklık ve Haldun Taner'in "Onikiye Bir Var" Adlı Öyküsünde Metindilbilimsel Bağdaşıklık Görünümleri*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13/1 (2004), 167-182.
- PUTNAM, H. (1973). *Meaning and Reference*. *The Journal of Philosophy*, 70 (19), Seventieth Annual Meeting of the American Philosophical Association East-tern Division. Nov. 8, pp. 699
- REVONSUO, A. (2016). *Bilinç: Özneliğin Bilimi* (çev. S. Değirmenci). İstanbul: Küre Yayınları.
- ROSSİ, J. G. (2001). *Analitik Felsefe* (çev. A. Altın Searle, J. R. (2004). *Zihnin Yeniden Keşfi* (çev. M. Macit). İstanbul: Litera Yayınları.
- SAKAOĞLU Saim, (2001) *Türk Ad Bilimi 1*, TDK, Ankara
- SHAFFER J. A. (2005). *Zihin Felsefesi* (çev. T. Koç). İstanbul: İz Yayıncılık.
- SOAMES, S. (2003). *Philosophical Analysis in the Twentieth Century*, vol. 2. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- QUİNE, W. V. O. (2004) "On What There Is", *Quintessence içinde*, ed. R.F. Gibson, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- RUSSELL, B. (1905) "On Denoting", *Mind*, Sayı: 14, s. 479-493.
- RUSSELL, B. (2010) *The Philosophy of Logical Atomism*, London: Routledge.
- RUSSELL, B. (1910–11), "Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description", *Proceedings of the Aristotelian Society*, sayı: 11, s. 108–128.
- SPEAKS, J. (2005) *Kripke's Attack on Descriptivism*, Erişim Tarihi: 6 Şubat 2017,
- SPEAKS, J. (2007). *A Guide to Kripke's Attack on Descriptivism in Lectures I & II of Naming & Necessity*. January 24. Frege, G. (1948) "On Sense and Reference", *Philosophical Review*, sayı: 57, s. 209-230
- TAŞTAN Ümit, *Kripke Semantiğinin Kantçı Metafizik Bakımından Sonuçları*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2018
- YALÇIN Naile, "Adlandırma ve Zorunluluk", Uşak Üniversitesi Bitirme Tezi, 2019
- YILDIRIM Mustafa, *Frege'nin Anlam ve Gönderim Ayrımı*, *Beytulhikme Philosophy Circle Beytulhikme Int Jour Phil 7 (2) 2017 Research Article*: 163-183
- ZALTA, E. (2016) "Gottlob Frege", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

WEB KAYNAKÇA

- <http://circassiancenter.com/tr/dil-felsefesi/>
- <http://www.felsefedersligi.com/>
- http://www.felsefedersligi.com/FileUpload/op30412/File/mantik_ve_dil_iliskisi.pdf
- <http://www.turkosfer.com/begil-oglu-emrenin-destani/>
- <http://www3.nd.edu/~jspeaks/courses/mcgill/415/kripke-descriptivism.html>
- <https://docplayer.biz.tr/183188128-Turkcede-tanim-cumleleri.html>
- <https://www.atgozlugu.com/ceza-hukuku-cezanin-amaci-nedir/>
- <https://www.bircokbilgi.com/cok-anlamlilik-ve-orneklere>
- <https://www.deviantart.com/circassiancenter>